

Тэма 5. Гідрасфера

Геаграфічныя рэкорды

- ♦ *Самы вялікі акіян — Ціхі, плошча каля 178,6 млн км².*
- ♦ *Самая вялікая глыбіня Сусветнага акіяна — Марыянская ўпадзіна (Ціхі акіян), 11 022 м.*
- ♦ *Самае вялікае мора — Філіпінскае (Ціхі акіян), плошча 5,7 млн км².*
- ♦ *Самае цёплае і салёнае мора — Чырвонае, да + 35 °С, да 47 ‰.*
- ♦ *Самы шырокі праліў — Дрэйка, 818 км.*
- ♦ *Самая доўгая рака — Амазонка (Пд. Амерыка), 7194 км.*
- ♦ *Самы высокі вадаспад — Анхель (на р. Чурун, Пд. Амерыка), 1054 м.*
- ♦ *Самае вялікае возера — Каспійскае мора (Еўразія), плошча 376 тыс. км².*
- ♦ *Самае глыбокае возера — Байкал (Еўразія), 1642 м.*
- ♦ *Самае вялікае балота — Пантанал (Пд. Амерыка), плошча 195 тыс. км².*
- ♦ *Самы буйны артэзіянскі басейн — Заходне-Сібірскі (Еўразія), плошча 3 млн км².*
- ♦ *Самы буйны шэльфавы ледавік — Роса (Антарктыда), плошча 548 тыс. км².*

§ 21. Будова гідрасферы. Сусветны акіян

Успамінаем. Якія ўласцівасці вады вам вядомы? Колькі акіянаў вылучаюць на нашай планеце?

Даведаемся. З чаго складаецца гідрасфера. Якія аб'екты ўваходзяць у склад Сусветнага акіяна. Як змяняюцца тэмпература і салёнасць акіянічных вод.

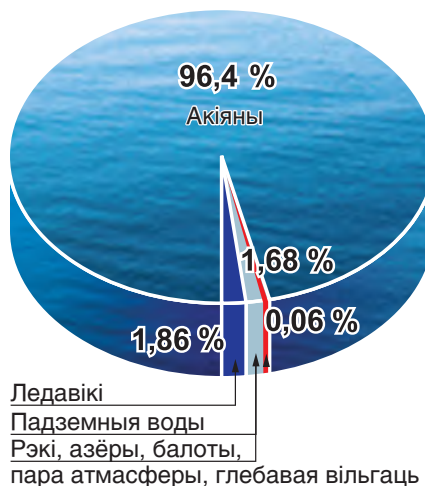
Разважаем. Чаму вада ў акіяне замярзае пры тэмпературы ніжэй за 0°C ? Чаму акіяны салёныя? Чым залівы адрозніваюцца ад праліваў?

1. Гідрасфера. Асаблівасцю нашай планеты з'яўляецца наяўнасць унікальнага рэчыва — вады. Уся вада на Зямлі ўтварае адзіную бесперапынную абалонку.

Гідрасфера — водная абалонка Зямлі.

Гідрасфера аб'ядноўвае воды Сусветнага акіяна, воды сушы, вадзяную пару атмасферы і глебавую вільгаць (мал. 79). Усе часткі гідрасферы цесна ўзаемазвязаны паміж сабой праз **кругаварот вады**. (Успомніце, як ён адбываецца і чым малы кругаварот вады адрозніваецца ад вялікага.) Вада — добры растваральнік, таму ў складзе гідрасферы пераважае салёная вада.

2. Сусветны акіян і яго часткі. Мал. 79. Будова гідрасферы
Найбольшая частка гідрасферы (больш за 96 %) сканцэнтравана ў Сусветным акіяне.

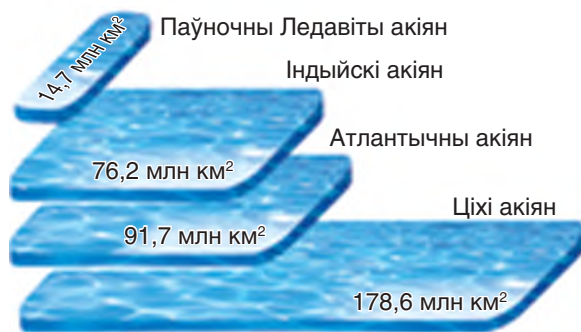

с. 32–33

Сусветны акіян — бесперапынная водная прастора па-за сушай.

Сусветны акіян займае 71 % плошчы зямнога шара. Яго сярэдняя глыбіня 3800 м, максімальная — 11 022 м у Марыянскім жолабе. Як вы памятаеце з вучэбнага прадмета «Чала-

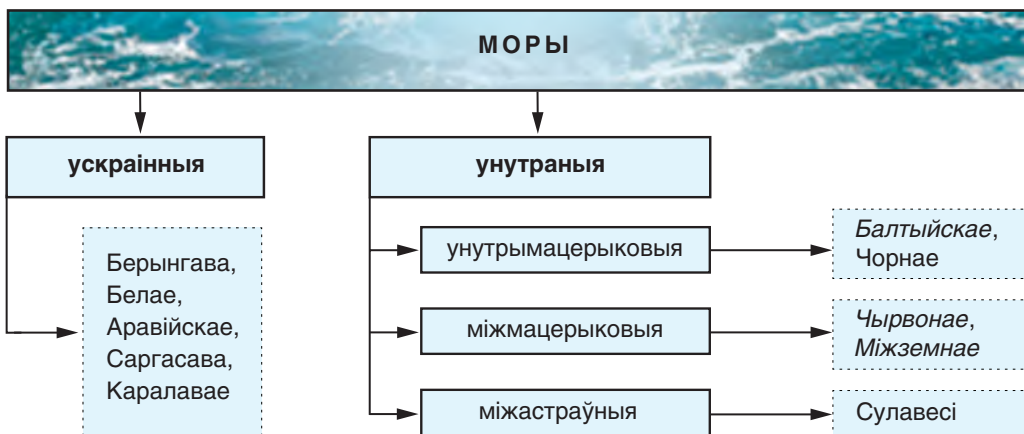
Мал. 80. Плошча акіянаў Зямлі

век і свет», прынята выдзяляць 4 акіяны (мал. 80).

У акраінных частках акіянаў выдзяляюць больш дробныя часткі — моры, залівы і пралівы.

Мора — адасобленая частка Сусветнага акіяна, якая адрозніваецца тэмпературай, салёнасцю і жывымі арганізмамі. **Заліў** — частка акіяна, якая глыбока ўдаецца ў сушу і мае з ім свабодны водаабмен. **Праліў** — вузкая водная прастора, якая раздзяляе ўчасткі сушы.

Адрозніваюць ускраінныя і ўнутраныя моры. **Ускраінныя моры** размешчаны па ўскраінам мацерыкоў, абмяжоўваюцца астравамі і паўастравамі (мал. 81). **Унутраныя моры** размяшчаюцца або ўнутры аднаго мацерыка, або з усіх бакоў акружаны рознымі мацерыкамі. Залівы менш адасобленыя

Мал. 81. Віды мораў

ад акіянаў, чым моры (*Гвінейскі, Бенгальскі, Мексіканскі*). Важнымі пралівамі ў Сусветным акіяне з'яўляюцца *Гібралтарскі, Магеланаў, Берынгаў*. (*Знайдзіце на карце.*) с. 32–23

У некаторых краінах прызнаюць пяты акіян — Паўднёвы, які амывае Антарктыду. Упершыню ён быў вылучаны як Паўднёвы Ледавіты акіян у 1650 г. вядомым нідэрландскім вучоным Варэніусам у трудзе «Геаграфія генеральная».

3. Тэмпература вод Сусветнага акіяна. Сярэдняя тэмпература паверхневых вод Сусветнага акіяна роўна $+17,5\text{ }^{\circ}\text{C}$. Яе змяненне па шыротах вызначаецца колькасцю паступаючага сонечнага цяпла. **Найбольш высокая сярэднегадавая тэмпература вады назіраецца паміж $5\text{ і }10^{\circ}$ пн. ш. — $+27,4\text{ }^{\circ}\text{C}$.** (*Чаму?*)

У тропіках тэмпература захоўваецца высокая, паніжаецца да ўмераных шырот і апускаецца ў палярных раёнах да $0\text{ }^{\circ}\text{C}$.

Самы цёплы акіян — Ціхі ($+19,1\text{ }^{\circ}\text{C}$), самы халодны — Паўночны Ледавіты ($+0,8\text{ }^{\circ}\text{C}$). Самае цёплае мора — Чырвонае ($+35\text{ }^{\circ}\text{C}$).

с. 34

Акрамя шыраты, на тэмпературу акіянічных вод уплываюць халодныя і цёплыя цячэнні. (*Патлумачце як.*)

З глыбінёй тэмпература акіянічных вод паступова зніжаецца, а глыбей за $1,5\text{ — }2\text{ км}$ застаецца нязменнай — $+2\text{ ... }+4\text{ }^{\circ}\text{C}$. У калядонных сляях яна можа павышацца ў зонах разломаў акіянічнай кары і пры вывяржэннях падводных вулканаў.

Марская вада замярзае пры больш нізкай тэмпературы ($-1,9\text{ }^{\circ}\text{C}$), чым прэсная. Лёдам пакрыта 15% акваторыі Сусветнага акіяна. У Паўночным паўшар'і палярныя льды распаўсюджваюцца зімой да поўдня Грэнландыі, у Паўднёвым — да $50\text{—}55^{\circ}$ пд. ш. Шматгадовыя плывучыя льды зімой ахоплваюць да 80% плошчы Паўночнага Ледавітага акіяна.

4. Салёнасць акіянічных вод. Марская вада на 96,5 % складаецца з чыстай вады і на 3,5 % з раствораных у ёй солей і газаў. Гэта горка-салёны раствор са складаным хімічным саставам, у якім раствораны амаль усе вядомыя хімічныя элементы. **Асноўным салявым кампанентам марской вады з'яўляецца каменная соль (78 % ад усіх раствораных рэчываў).** Горыч ей надаюць солі магнію, акрамя таго, у ёй утрымліваюцца злучэнні кальцыю, калію, серы, фосфару, крэмнію, медзі, золата і інш.

Салёнасць — колькасць солей, раствораных у 1 кілаграме вады.

Салёнасць вымяраюць у праміле (тысячных долях) і абазначаюць знакам ‰. **Сярэдняя салёнасць Сусветнага акіяна роўна 35 ‰.** Гэта азначае, што ў 1 кг марской вады ўтрымліваецца 35 г солей. Для параўнання салёнасць прэсных рачных вод складае менш за 1 ‰.

Размеркаванне салёнасці вод у Сусветным акіяне заканамернае і залежыць ад шэрага фактараў: выпарэння, прытока рачных вод, ападкаў, раставання лёду, цячэнняў. **На экватары салёнасць вады паніжаная і складае 33—34 ‰.** Гэта звязана з вялікай колькасцю ападкаў і ўпадзеннем паўнаводных экватарыяльных рэк. **У трапічных шыратах салёнасць высокая (да 36,5 ‰)** з прычыны высокага выпарэння і малой колькасці ападкаў. Ва ўмераных шыратах салёнасць паніжаецца з прычыны змяншэння выпарэння, павелічэння ападкаў і прытоку рачных вод. **Мінімальная салёнасць у палярных шыратах (32 ‰)** з прычыны слаблага выпарэння і лёдаўтварэння.

Самы салёны акіян — Атлантычны (35,4 ‰), найменш салёны — Паўночны Ледавіты — (31,4 ‰). Самае салёнае мора — Чырвонае (47 ‰), самае прэснае — Балтыйскае (да 4 ‰).

с. 35

Падвядзём вынікі. ♦ Гідрасфера — водная абалонка Зямлі. Уключае Сусветны акіян, воды сушы, вадзяную пару атмасферы і глебавую вільгаць. ♦ Сусветны акіян займае 71 % плошчы Зямлі і ўключае акіяны, моры, залівы і пралівы. ♦ Моры бываюць унутранымі і ўскраіннымі. ♦ Сярэдняя тэмпература паверхневых вод $+17,5^{\circ}\text{C}$, паніжаецца ад экватара да полюсаў. ♦ Асноўны салявы кампанент марской вады — каменная соль. ♦ Сярэдняя салёнасць акіянічных вод — 35 ‰. ♦ Найбольшая салёнасць — у тропіках, найменшая — у палярных абласцях.

Праверым сябе. 1. Што ўваходзіць у склад гідрасферы? 2. З якіх частак складаецца Сусветны акіян? 3. Як і чаму змяняецца па шыротах тэмпература паверхневых вод Сусветнага акіяна? 4. Які акіян самы цёплы (халодны), самы салёны (найменш салёны)?

5. Якія фактары і як уплываюць на салёнасць акіянічных вод? 6. Якая ўласцівасць Сусветнага акіяна дазваляе абмінуць зямны шар, ні разу не ступіўшы на сушу?

Ад тэорыі да практыкі. 1. У красвордзе засталася неадказным пытанне: «Гэты праліў злучае Міжземнае мора з Атлантычным акіянам і аддзяляе Еўропу ад Афрыкі». Аб якім праліве ідзе гаворка? Сфармулюйце пытанні, адказамамі на якія былі 6 назвы Берынгаў праліў, Магеланаў праліў. 2. У аздараўленчым лагеры адпачывалі хлопцы з Беларусі і Турцыі. Дапамажыце ім палічыць, у колькі разоў воды Чорнага мора (18 ‰) больш салёныя, чым воды возера Нарач (0,3 г солей на літр). 3. Прааналізуйце па карце салёнасць ускраінных і ўнутраных мораў. Чым выклікана гэтае адрозненне? 4. На малюнку ў шасцівугольніках (гексах) запісаны назвы мораў. Выберыце нумары гексаў з унутранымі морамі.

с. 35

с. 32–33

Клуб дыскусій. 1. Калі вы станеце капітанам марскога карабля, дзе ў водах Атлантыкі вам неабходна баяцца шматгадовых пльвучых льдоў і айсбергаў? 2. У марской вадзе раствараны амаль усе хімічныя элементы. Чаму не вядзецца іх прамысловая здабычка?

Клуб знаўцаў. 1. Паспаборнічайце з аднакласнікамі, хто больш знойдзе на карце мораў, заліваў і праліваў, названых у гонар падарожнікаў і даследчыкаў. Размясціце свае вынікі ў мэсэнджары. 2. Падрыхтуйце паведамленне ў блог аб тым, па якой прычыне «каляровыя моры» атрымалі свае назвы.

с. 14–15

§ 22. Рух вод у акіяне

Успамінаем. Чаму дзьме вецер? Які спадарожнік ёсць у Зямлі?

Даведаемся. Як у моры з'яўляюцца хвалі. Чаму і дзе ўзнікаюць цунамі. Чаму ў акіяне назіраюцца прылівы і адлівы.

Разважаем. Якія «рэкі» цякуць у Сусветным акіяне? Якую небяспеку ўяўляе цунамі?

Воды акіяна знаходзяцца ў бесперапынным руху. Дзякуючы гэтаму адбываецца перамешванне цёплых і халодных водных мас, а таксама паступленне кіслароду на глыбіню і вынас пажыўных рэчываў са дна на паверхню. **Рух вод у акіяне бывае ў выглядзе хвалявання і цячэння.**

1. Віды хваль. Ветравыя хвалі. Пры хваляванні вада здзяйсняе толькі вагальныя рухі (уверх-уніз) і практычна не перамяшчаецца ў гарызантальным напрамку.

Хвалі — калыхальныя рухі вады ў вадаёме.

Адрозніваюць хвалі ветравыя, сейсмічныя (цунамі), прыліўныя (прылівы і адлівы). Ветравое хваляванне ахоплівае толькі верхнюю тоўшчу вод і ўзнікае пры ўздзеянні ветру на водную паверхню. Элементы хвалі паказаны на ма-